

ОСОБЛИВОСТІ ЕТИМОЛОГІЧНОЇ СТРУКТУРИ ЯПОНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Дослідження особливостей етимологічної структури термінології створює основу для розуміння словотвірної, семантичної, функціональної будови фахової мови, а отже має першочергову важливість у дослідженні будь-якої терміносистеми. Етимологічна структура японської літературознавчої термінології, яка налічує півтори тисячі років, має свої унікальні особливості, які плануємо дослідити, взявши за об'єкт дослідження термінологічні одиниці, відібрані нами зі словників [Словник 2012; 新編文学用語辞典 1987], загальною кількістю 1 456 одиниць. Мета розвідки полягає у встановленні за допомогою методу квантитативного аналізу кількісно-відсоткового співвідношення етимологічних історично сформованих прошарків термінів (*канго* 漢語, *ваго* 和語, *гайрайго* 外来語) та здійсненні їхнього функціонального аналізу.

Етимологічна структура термінологічних одиниць японської мови уже ставала об'єктом дослідження, зокрема українських сходознавців: на матеріалі юридичної [Комарницька 2010] та туристичної термінології [Закутіна 2013]. Етимологічна структура літературознавчої термінології, за нашими даними, досліджена не була.

Теоретичним підґрунтям розвідки є праці знаних лексикологів та термінологів: В. М. Алпатова; А. С. Д'якова, Т. Р. Кияка, З. Б. Куделько; Д. С. Лотте; О. О. Пашковського та інших.

Відомо, що лексика японської мови, і літературознавчої термінології зокрема, має три різні етимологічно сформовані прошарки:

- 1) власне японські слова – *ваго* 和語;
- 2) слова китайського типу – *канго* 漢語;
- 3) європейські запозичення – *гайрайго* 外来語.

У сучасній японській мові виокремлюють також як типи слова, оформлені латиницею, *ローマ字* *ро:маджі* та мішані, або слова-гібриди. Такий стан японської лексики є результатом історичного розвитку мови: найбільший вплив на словниковий склад японської мови мали від VII ст. китайська мова, а з XVI ст. –

європейські мови. За даними Державного науково-дослідного інституту рідної (японської) мови, у загальнолітературній мові власне японські слова становлять 36,7 %, слова китайського типу – 47,5 %, європейські запозичення – 9,8 %, мішані – 6 % [Пашковский 1980, 189]. Нам відомо також, що процентні показники типологічних шарів у галузевих терміносистемах є відмінними від загальнолітературних. Це підтверджують і наші дані квантитативного аналізу, проведеного над мовним матеріалом літературознавчої термінології:

1) літературознавчі терміни-канто 漢語 становлять 868 одиниць (або 59,61 % від загальної кількості досліджених нами термінів), напр.: 短歌 *танка* – один із провідних жанрів японської класичної поезії; 漢詩 *канши* – загальна назва китайськомовних віршів різноманітних форм та жанрів, складених японськими поетами; 紀行文 *кіко-бун* – прозовий жанр мандрівних ліричних щоденників;

2) літературознавчі терміни-гайрайго 外来語 становлять 308 одиниць (або 21,15 % від загальної кількості мовного матеріалу), напр.: ネオ・クラシズム *нео-курашишідзуму* – нео-класицизм; コンテキスト *контекісудо* – контекст, サイエンス・フィクション *саіенсу-фікушьон* – наукова фантастика (від англ. science fiction);

3) літературознавчі терміни-ваго 和語 складають 181 одиницю (або 12,43 % від загальної кількості), напр.: 哀れ *аваре* – категорія середньовічної естетики, що домінувала в японській літературі та мистецтві й означала “прекрасне”, “чарівне”; いはひ歌 *івай-ута* – пісня-вітання, славослів’я; 絵巻物 *емакі-моно* – “повість у картинках” – альбом ілюстрацій із коротким пояснювальним текстом;

4) мішані літературознавчі термінологічні одиниці складають 99 одиниць (або 6,79 % від загальної кількості), напр.: ソネット 俳諧 *сонетто-хайкай* – *ренку*, яка складається з 14 строф; 本歌取り *хонкадори* – ремінісценція, алюзія на відомий вірш іншого автора; うすく体もなき *усуку тей мо накі* – у негативній критиці *хайкай* – занадто легкий, позбавлений емоційної глибини вірш;

5) літературознавчі термінологічні одиниці, оформлені латиницею, ローマ字 *ро:маджі* у нашій джерельній базі виявлені не були (0 % від загальної кількості).

Серед мішаних термінів у нашій джерельній базі ми виявили такі етимологічні моделі:

а) *Канго* 漢語 – *ваго* 和語 (напр.: 意味付け *імі-дзуке*, досл.: “поєднання за змістом” – один зі способів поєднання строф *ренга*);

б) *Канго* 漢語 – *гайрайго* 外来語 (напр.: 民謡のブム *мінію-но буму*, досл.: “бум народної пісні” – період відродження і масової популярності фольклорної поезії, який виник відразу після Другої світової війни);

в) *Гайрайго* 外来語 – *канго* 漢語 (напр.: プロレタリア文学 *пуроретаріа-бунгаку* – пролетарська література; літературний напрям ХХ ст.);

д) *Ваго* 和語 – *канго* 漢語 (напр.: 切れ字 *кіреджі* – цезура; граматична частка, яка інтонаційно поділяє вірш на дві частини і додає йому граматичної та інтонаційної завершеності);

е) *Ваго* 和語 – *канго* 漢語 – *ваго* 和語 (напр.: 隣の持参の話 *тонарі-но джісан-но ханаші*, досл.: “принесені сусідами казки” – один із типологічних різновидів японських народних казок *мукаші-банаші*).

Зазначимо, що такі моделі, як *ваго* 和語 – *гайрайго* 外来語, *гайрайго* 外来語 – *ваго* 和語, а також будь-які комбінації з *ローマ字* *ро:маджі* серед термінів, які послуговували нам за об’єкт дослідження, виявлені не були.

Терміни-канго. За результатами нашого квантитативного аналізу, одиниці *канго* 漢語 є найчастотнішими у літературознавчій термінології (59,61 % від загальної кількості). Слова, запозичені з китайської мови, або створені самими японцями із засвоєних раніше китайських коренів, займають видне місце і в сучасній японській лексиці [Пашковский 1980, 50]. Високу частотність слів *канго* у загальнолітературній мові, і в термінології зокрема фахівці пояснюють, по-перше, потужним впливом китайської культури [Алпатов 2008; Пашковский 1980, 55, 190]; по друге, зручністю побудови таких слів, для яких є типовими висока інформативність, прозорість словотворчої структури, дериваційний потенціал [Алпатов 2008; Пашковский 1980, 50]. Саме такі структурні характеристики слів-*канго*, за результатами проведеного нами лінгвістичного аналізу, створили високу продуктивність цих слів у побудові літературознавчих термінів морфологічними способами коренескладання та афіксації. У межах зазначених

способів терміни-канго утворюють лексичні поля. Зокрема продуктивними словотворчими коренями ми виявили такі: *ка* (歌, досл.: “пісня”), *ші* (詩, досл.: “вірш”), *ку* (句, досл.: “рядок”), *тай* (体, досл.: “стиль”), *кан* (漢, досл.: “китайський”), *хон* (本, досл.: “книга”), *текі* (劇, досл.: “театр”) та ін. Продуктивними афіксами китайського походження у досліджуваній термінології є такі: *-шія* (джя) 者, *-джін* 人, *-ші* 師 – на позначення особи; *-мі* 子, *-шіюгі* 主義, *-ке* 気 – абстрактних понять.

За нашими спостереженнями, терміни-канго є типовими для більшості жанрів японської літератури. Відсутніми ці терміни є лише у термінах для номінації понять у виключно японських класичних жанрах (напр., *вака*) та в літературі і теоретичних трактатах представників національної школи 国学 *кокугаку*.

Терміни-ваго. Одиниці *ваго* 和語 в японській літературознавчій термінології становлять 12,43 %, що є досить високим показником порівняно з іншими терміносистемами (у юридичній термінології – 2,0 % [Комарницька 2010, 43–44], у туристичній термінології – 0 % [Закутіна 2013, 16]). Причиною високих показників власне японських одиниць, на нашу думку, є те, що літературознавча термінологія, на відміну від туристичної та юридичної, має багатовікову історію, під час якої велика частка термінологічних одиниць була сформована за часів панування національних жанрів (*вака*, *моногатарі* тощо), для обслуговування яких карбувалися терміни винятково японського походження. А надзвичайно шанобливе ставлення японців до своєї літературної спадщини зробило ці терміни класичними і вживаними у сучасному літературознавстві. Так, один із перших поетичних трактатів – “Передмова” Кі-но Цураюкі до “Кокін-вака-шію” (VIII ст.) – містить терміни лише японського походження для класифікації типів пісень Ямато (напр.: *кадзе-ута* 数え歌, досл.: “пісня-переказ” – вірші описового характеру; *надзурае-ута* 謎らえ歌, досл.: “пісня-уподібнення”, або ще “пісня-загадка”, – різновид *вака*, зміст у яких виражається опосередковано, тобто шляхом натяків, загадок тощо). Одиниці типу *ваго* 和語 були у пошані й у представників “національної науки” (国学 *кокугаку*), які ревно відроджували давні японські терміни та створювали нові одиниці *ваго* 和語. Також, за нашими спостереженнями, слова *ваго* 和語 служать термінологічними одиницями у таких жанрах: казках (напр.:

Особливості етимологічної структури японської літературознавчої...

добуцу-но ханаши 動物の話, досл.: “оповідання про звірів”), фольклорних піснях (напр.: ніва-ута 庭歌, досл.: “садові пісні”), у поширених за доби Едо жанрах рента та хайку (напр.: кокоро-дзуке 心付け, досл.: “єдність духу”), белетристиці тесаку (напр.: йоміхон 読み本, досл.: “книга для читання”), традиційній драматургії (напр.: мачіірі но 町入り能, досл.: “но запрошених міст-тян”). При цьому, терміни-ваго не є характерними для жанрів китайського походження (канші, гуші тощо) та продуктивними у літературі ХХ–ХХІ ст.

Що стосується структурних характеристик термінів-ваго, то у нашій джерельній базі ми виявили ці одиниці характерними для таких способів словотвору:

1) основоскладання як морфологічного способу словотвору (напр.: курикаеши 繰り返し, досл.: “повторення”; мацури ута 祭り歌, досл.: “ритуальні пісні”; катарі-моно 語り物 – жанр середньовічних усних оповідань, які розповідали мандрівні оповідачі біва-хоші);

2) словосполучення як синтаксичного способу словотвору (напр.: моно-но аваре 物の哀れ, досл.: “чарівний смуток речей” – одна з головних категорій японської естетики та поезики вака доби Хей-ан; вакаре-но ута 別れの歌, досл.: “пісня розлуки” – класичні вірші-вака, темою яких є розлука закоханих, родичів тощо);

3) метафори як лексико-семантичного способу словотвору (напр.: іро 色, досл.: “колір” – у поезії хайкай пряме, неопосередковане означення певного явища або предмета; йодаре 涎, досл.: “слина” – у негативній критиці хайкай – банальний, неоригінальний вірш; ніой 匂, досл.: “аромат” – один із принципів поєднання строф рента).

При цьому зазначимо, що для таких способів морфологічного словотвору, як коренескладання, афіксація та абревіація термінів-ваго не були виявлені як продуктивні у нашій джерельній базі.

Термінологічні одиниці ваго походять від винятково японських за походженням лексичних, морфологічних та лексико-граматичних одиниць, а отже є зрозумілими для будь-якого носія японської мови, який не обізнаний із китайською або європейськими мовами (які необхідні для розуміння значення термінів канто та тайрайто). Тобто одиниці ваго відповідають таким вимогам, які зазвичай висуваються до творення термінів: зрозумілість,

умотивованість, прозорість внутрішньої форми. Проте терміни-*ваго* не відповідають вимозі економічності у формальних засобах вираження, оскільки мають велику кількість морфем у своєму складі, а то і слів, утворюючи нерідко словосполучення; а також мають невисокий дериваційний потенціал.

Окрім вищеназваних відповідностей і невідповідностей вимогам до творення термінів, структурних та функціональних характеристик, терміни-*ваго* мають одну притаманну лише їм (на відміну від одиниць *канго* та *гайрайго*) особливість. Це національний японський колорит, який за віки свого існування увібрали у себе ці терміни.

Терміни-гайрайго. Як відомо, терміни-гайрайго є запозиченнями з європейських мов і, на відміну від *ваго* та *канго*, графічно оформлюються *катаканною*. У літературознавстві терміни-гайрайго, за нашими спостереженнями, означають або сучасні напрями та стилі (напр.: *ハッピーエンディング* англ. happy ending – щасливий кінець твору /за сюжетом/), або номінують класичні європейські поняття (напр.: *バラッド* англ. ballad – балада). При цьому усі досліджені одиниці гайрайго за часом створення датуються кінцем ХІХ – початком ХХІ ст. Створення таких одиниць термінологи називають *прямими* (або *оригінальними*) запозиченнями [Д'яков 2000, 109; Лотте 1982, 10–12]. *Пряме* (оригінальне) запозичення – слово, перенесене до мови-реципієнта з мови-продуцента у тому вигляді (у тій формі), в якій воно в ній існує у момент запозичення [Лотте 1982, 10]. *Прямі* запозичення формують спільний лексичний фонд у різних, не обов'язково споріднених мовах, що сприяє взаєморозумінню фахівців, які розмовляють різними мовами [Д'яков 2000, 109].

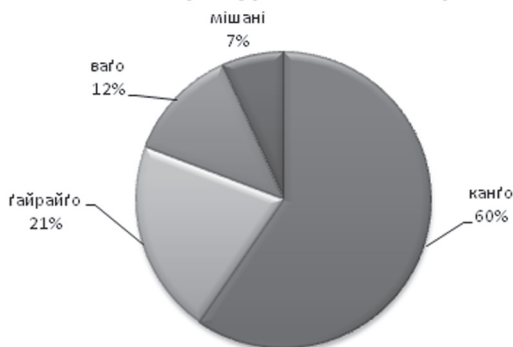
Частка термінів-гайрайго серед слів та словосполучень, які послуговували нам за об'єкт дослідження, становить 308 одиниць (або 21,15 % від загальної кількості). Такий показник є вищим за відсоток слів-гайрайго у загальнолітературній мові, який становить 9,8 %. Кількість прямих європейських запозичень є відмінною у різних сферах. Найбільше їх зосереджено у сфері розваг, побуту, моди, а також науки [Пашковський 1980, 190; Неверов 1965, 156]. Так, у туристичній термінології одиниці-гайрайго складають 58,5 % [Закутіна 2013, 16]. Тенденцію до запозичення та створення нових слів, незважаючи на наявність багатого словника

Особливості етимологічної структури японської літературознавчої...

в японській мові, лінгвісти пояснюють готовністю до прийняття запозичень. На відміну від деяких країн, які намагаються обмежити використання запозиченої лексики, Японія не має ніякого формального обмеження на її використання [Букрієнко 2014, 204]. Детальніше проаналізувати терміни-*гайрайго* плануємо в окремому дослідженні, присвяченому запозиченню як способу термінотворення японської літературознавчої термінології.

Отже, за посередництвом здійсненого нами квантитативного аналізу були встановлені кількісні та відсоткові показники етимологічної структури японської літературознавчої термінології: одиниці-*канго* – 59,61 %, одиниці-*гайрайго* – 21,15 %, одиниці-*ваго* – 12,43 %, *мішані* – 6,79 %, *ро:маджі* – 0 % (Додаток 1). Також нами були виявлені типові моделі *мішаних* одиниць літературознавчої термінології. За допомогою методу лінгвістичного аналізу досліджено функціонування історично різних прошарків лексики у способах термінотворення, у різних жанрах літератури. Зокрема, нами експериментально доведено, що терміни-*ваго* є одними з найдавніших за часом створення і вживаються переважно для обслуговування традиційних японських жанрів (*вака*, *мукаші-банаші*); терміни-*гайрайго* є типовими виключно для літератури кінця ХІХ – початку ХХІ ст., зокрема для запозичених термінів; одиниці-*канго* є найбільш поширеними і вживаються паралельно з *гайрайго* та *ваго* майже у всіх жанрах – як давніх, так і сучасних.

Додаток 1. Етимологічна структура японської літературознавчої термінології

ЛІТЕРАТУРА

- Алпатов В. М. **Япония: язык и культура**. Москва, 2008.
- Д'яков А. С., Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. **Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти**. Київ, 2000.
- Букрієнко А. О., Комісаров К. Ю. **Теорія і практика перекладу. Японська мова**. Навч. посібн. Т. 1. Київ, 2014.
- Закутіна М. О. Особливості сучасної японської туристичної термінології // **Мовні і концептуальні картини світу**. Київ, 2013.
- Комарницька Т. К. **Структурно-семантичні та функціональні особливості сучасної японської юридичної термінології** / дис. ... канд. філол. наук: 10.02.13 / Київ, 2010.
- Неверов С. В. Заметки о иноязычных словах в современном японском языке // **Народы Азии и Африки**. Москва, 1965, № 4.
- Лотте Д. С. **Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов**. Москва, 1982.
- Пашиковский А. А. **Слово в японском языке**. Москва, 1980.
- Словник японських літературознавчих термінів** / Л. С. Аністратенко, І. П. Бондаренко. Київ, 2012.
- 新編文学用語辞典 (A Handbook of Literary Terms) / 福田陸太郎・村松定孝. - 東京: こびあん書房, 1987.